

виконання завдань з використанням предметних дій (зафарбовування, штриховка, накладання тощо) у цих дітей повільніше і менш успішніше. Не слід звертати увагу на неточність виконання дій стосовно зразка, а відзначати лише їх правильність.

Під час навчання дітей з порушеннями зору особливу увагу необхідно звертати на особливості зорового сприймання, яке ускладнюється відповідно до вади та вимагає особливого підходу до наочного матеріалу та завдань.

У процесі організації занять педагог повинен:

- більше уваги приділяти усному детальному, послідовному поясненню завдань;
- збільшити час на розглядання досліджуваного об'єкта;
- організовувати детальне обстеження досліджуваного об'єкта

за допомогою різних аналізаторів;

- врахувати відстань, на якій об'єкт сприймається ефективніше;
- виділяти об'єкти, обводити контури;
- добирати роздатковий та демонстраційний матеріал (чіткий, великий, об'ємний, контрастних кольорів);
- звертати увагу на освітлення під час демонстрування наочності.

Після того, як доматематичні уявлення будуть засвоєні, слід навчити дитину практично використовувати їх як зразок під час ознайомлення з різноманітними предметами довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денискина В. З. Коррекционная направленность уроков математики в начальных классах школ

для детей с нарушением зрения: Методические рекомендации. — М.: ЛПКПРО, 2002. — 31 с.

2. Диагностика, развитие и коррекция сенсорной сферы лиц с нарушениями зрения: Материалы Международной научно-педагогической конференции тифлопедагогов и незрячих учителей, посвященной 200-летию РГПУ им. А. И. Герцена. — М., 1999. — 115 с.

3. Дивненко Г. А. Развитие цветового восприятия у дошкольников с нарушением зрения (из опыта работы): Пособие для воспитателей детсада и студентов педагогических вузов / Под ред. Ю. А. Афонькиной. — Мурманск: МГПИ, 2002. — 60 с.

4. Тупоногов Б. К. Тифлопедагогические требования к современному уроку. — Калуга: Издательство Н. Бочкаревой, 1999. — 40 с.

5. Шербакова Е. И. Методика формирования элементов математики у дошкольников: Учеб. пособие. — К.: Изд-во Европ. ун-та, 2005. — 392 с.

Катерина ДОВГОПОЛА

ЛІПЛЕННЯ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ШКОЛАХ ДЛЯ СЛІПИХ ДІТЕЙ

У методиці навчання дітей ліплення визначається як самостійний вид образотворчої діяльності, спрямований на пізнання та відтворення предметного світу в об'ємних пластичних формах. За змістом і зовнішніми характеристиками виразності результатів воно є уподібненим скульптурі малих форм та народно-художнім промислам. Продукти ліплення можуть мати вигляд як окремих предметів, так і нескладних натюрмортів, сюжетних композицій тощо. За стилем відтворення художніх образів вони належать до декоративного мистецтва, але із специфічними проявами дитячої творчості.

Відомий тифлопедагог Л. Солнцева зазначала, що найважливішим і доступним видом образотворчої діяльності для незрячих дітей є саме ліплення, враховуючи провідну роль доти-

кового сприймання у їхньому розвитку. Адже, щоб відтворити через ліплення певний предмет, необхідно виділити його суттєві ознаки й деталі, зрозуміти, як вони між собою просторово співвідносяться. Отже, сліпі учні мають спочатку усвідомлено сприйняти певний об'єкт, здійснити аналіз і синтез його будови.

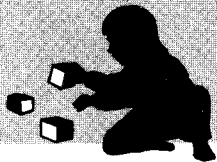
Під час ліплення діти вчать-ся відображати форму, об'єм, величину і характер поверхні об'єктів. Завдання створення образу предмета вимагає від дитини побудови адекватного зображення, уточнення власних уявлень, додаткового обстеження об'єкта. Таким чином відбувається поглиблення знань, уточнення й корекція наявних уявлень про навколишній світ. Особлива цінність ліплення полягає в тому, що воно дає змогу виявити наявність у незрячо-

го учня уявлень про предметний світ, їх різноманітність і правильність.

Великого значення набуває ліплення у процесі розвитку координації рухів сліпих дітей, дрібної моторики рук, що в подальшому сприяє успішному оволодінню тифлографією та рельєфним шрифтом Брайля.

Однією з особливостей занять ліпленням є їх тісний зв'язок з грою. Об'ємність виробів стимулює дітей до ігрових дій з ними. Інколи учні (особливо підготовчого та I класів) граються з власними виробами ще в процесі ліплення. Це дає вчителю змогу широко застосовувати на уроці ігрові прийоми, що підвищує у дітей інтерес до навчання і сприяє кращому засвоєнню програмового матеріалу.

У процесі ліплення, за умови спеціально організованого навчання, здатність до пошуку

нового розвивається яскравіше, оскільки існує можливість безпосереднього виправлення помилок (наприклад, форми виробу). Учень може кількаразово переробляти власний виріб, що неможливо в апікації або малюванні.

Окрім цього, навчання сліпих учнів ліплення має певний естетичний характер, оскільки прищеплює їм естетичний погляд на навколишній світ, навчає сприймати предметний світ через призму естетичного ставлення до нього, виділяти та відтворювати красу в об'єктах ліплення.

Варто зауважити, що ліплення — процес творчий, адже діти, створюючи той чи інший виріб, мають не лише дотримуватися його розмірів та пропорцій, а й відобразити власне емоційне ставлення до об'єкта, підходити до роботи творчо.

Матеріали та устаткування для ліплення. Найбільш зручними матеріалами, якими користуються незрячі діти під час створення власних виробів, є загальновізані: глина, пластилін, тісто. До комплексу устаткування належать: дошка для ліплення, стеки, блюдця для води, ємності для зберігання пластичного матеріалу, ганчірки, фарби, пензлі, насіння, намистинки (для позначення очей, носиків тощо).

Глина — м'який пластичний матеріал, який здатний набувати різних форм, а при висиханні — зберігати їх. До роботи глину готують таким чином: підсушену глину розбивають на дрібні шматочки, насипають їх у пластикове відро шарами, злегка заливаючи кожний шар водою. Через день зливають зайву воду, а глину старанно розмішують руками до отримання однорідної маси. Якщо вона не липне до рук, це означає, що глина придатна до роботи. За необхідності додають певну кількість води або глиняного порошку. Приготовлену глину накривають вологою ганчіркою і зберігають у прохолодному місці. Перед роботою глину можна трохи підігріти до приємної для рук температури.

Пластилін — це штучна пластична маса. Він м'який і піддатливий, довго не висихає, завжди готовий до ліплення однокольорових та багатокольорових виробів. Виліплені вироби не деформуються і не тріскаються.

Солоне тісто — нетрадиційний, але дуже зручний і приємний для роботи матеріал. Робота з ним сприяє розв'язуванню не лише основних завдань образотворчої діяльності незрячих дітей, а й набуттю соціально-побутових навичок (приготування виробів з тіста). Тісто має низку властивостей, які роблять його дуже зручним для корекційної роботи, зокрема виконувати з ним такі операції:

- місити;
- малювати візерунки на його поверхні;
- працювати з фактурою цієї поверхні;
- розгортати його в тонкі листи качалкою та вирізувати певні фігури, надаючи їм необхідної форми;
- працювати як з великими, так і з маленькими обсягами матеріалу.

Крім того, тісто дуже пластичне і реагує на такі впливи, на які не реагують інші матеріали. Для роботи з тістом можна використовувати найрізноманітніші інструменти: натирати його на тертушці, пропускати через чашничочавилку, сито, кондитерський шприц. Щоб оформити поверхню, застосовують штампи, черепашки, камінчики, тканини, рослини, все, що залишає відбиток. Тісто можна розрізати шилом, голкою, ножом, струною; з розкатоного листа трафаретами легко вирізати різні форми, а потім виконувати розпис готових виробів.

Наведемо два рецепти приготування тіста. **Перший:** 1 склянка борошна, 1 склянка солі «Екстра», 0,75 склянки води. З даних компонентів круто замісити тісто. **Другий:** 100 г пшеничного борошна, 100 г житнього борошна (можна замінити пшеничним), 400 г солі, 2 столові

ложки сухого шпалерного клею, 250 мл води. Змішати в посудині борошно та сіль, всипати клей, влити воду. Суміш ретельно перемішати. Місити, доки маса не стане однорідною та еластичною. Воду для тіста використовують лише холодну. Клей додає тісту еластичності, а готовим виробам — міцності. Для фарбування тіста використовують харчові або натуральні барвники (какао, буряковий сік, настоянку з шкаралупи цибулі та ін.). Готові вироби за необхідності фарбують водорозчинними фарбами (гуаш, акварель).

У процесі роботи з тістом потрібно звернути увагу на те, що воно швидко обсихає, тому готувати його бажано безпосередньо перед заняттям. Якщо такої можливості немає, то завчасно приготоване тісто потрібно зберігати в холодильнику, накривши його вологою ганчіркою і поклавши у щільно закритий посуд. Якщо тісто підсохло, слід змочити руки водою та повторно вимісити його.

Під час ліплення з тіста під руками слід мати вже готову основу для виробу з цупкого паперу (або металеву пластинку, попередньо змочену водою), на яку учні викладатимуть готовий виріб для подальшого просушування.

Готові вироби з тіста спочатку потрібно упродовж кількох днів просушити на сонці (в жодному разі не на батареї), а потім у духовій шафі, поставивши її на мінімальний підігрів. Коли вироби підрум'яняться, духовку увімкнути на 150—200° (якщо вони лежать не на паперовій основі). Це потрібно для отримання певного відтінку. На останній годині сушіння при температурі 150—200° виріб потребує глазурювання — покриття виробу соляним або молочно-водним розчином. Соляний розчин має бути доволі концентрованим. Через кожні 5—10 хвилин слід ретельно змащувати всю поверхню виробу пензликом, змоченим у розчині.

Фарбування виробу з тіста — це етап, який має особливе значення для учнів із залишковим зором. Роблять це водорозчинними фарбами (акварель, гуаш). Їх можна розвести навпіл з клеєм ПВА. Слід зауважити, що з готовими фігурками слід поводитися обережно, щоб вони не розбились.

Після того, як фарби висохнуть, вироби можна покрити лаком, що не лише додасть блиску і завершеності, а й захистить від впливу вологи та руйнування.

Якщо з тіста готувалися плоскі фігури, то з них потім можна зробити аплікацію.

У процесі навчання ліплення незрячі учні мають опанувати основні **прийоми** роботи з пластичним матеріалом.

Поділ на частини. Для цього існує кілька способів.

1. Відкручування.
2. Відщипування.
3. Розрізування ниткою.
4. Розрізування стекою.
5. Формування (за допомогою певної об'ємної форми).

Надання форми.

1. Розкочування в долонях або на столі.

2. Сплюсцування.
3. Вдавлювання.
4. Витягування.
5. Згинання.

З'єднання деталей. Для цього можна підібрати той прийом, який в даному випадку є найзручнішим та найдоцільнішим.

1. Притискування.
2. Примазування.
3. Загладжування.

Розрізняють такі **способи об'ємного ліплення**:

- конструктивний, коли предмет ліплять з окремих частин, що складають, притискуючи або примазуючи кожен частину до визначеного місця;

- пластичний, коли виріб виготовляють із цілого шматка шляхом витягування та вироблення форми, насамперед пальцями (цим способом доцільно користуватися під час роботи з глиною);

- комбінований, що містить елементи конструктивного і пла-

стичного способів (так виготовляються вироби, які складно виліпити з одного шматка).

На перших заняттях з ліплення вчитель звертає увагу учнів на необхідність бути акуратними, дотримуватися гігієнічних правил. Варто розпочинати ліплення з природи, щоб діти могли постійно порівнювати результати власної роботи з реальним об'єктом і контролювати свої дії. Бажано, щоб школярі мали змогу виліплювати предмети такого ж розміру, що й натуральний. Це полегшує порівняння власного виробу з об'єктом.

Оволодіння ліпленням починається із виготовлення «паличок», «кульок», «коржиків». Особливу увагу потрібно приділити тому, щоб учні надавали виробу потрібної форми руками, а не розкочували пластичний матеріал на дошці. Це важливо для розвитку у сліпих дітей сили рук. У процесі роботи вчителю необхідно демонструвати прийоми ліплення, працюючи індивідуально з кожною учнем, спрямовуючи його руки.

У процесі предметного ліплення незрячі діти вчать схематично зображувати об'єкт. З цією метою необхідно виділити найбільш характерні, суттєві для певного класу предметів деталі. Кожна виділена частина ототожнюється з відповідною геометричною формою.

Для ліплення обираються такі об'єкти, з якими учні вже ознайомилися на інших уроках, у грі, побуті. Під час попереднього обстеження виділяють основні частини предметів, вказують особливості їх форми тощо. Учні з залишковим зором визначають колір об'єкта, відповідно до якого добирається і кольоровий пластичний матеріал. Після обстеження реального предмета учнів ознайомлюють із зразком готового зображення.

Послідовність операцій під час обстеження повторює порядок їх виконання у процесі ліплення. При цьому створюються уявлення не лише про суттєві ознаки предмета, а й про

послідовність дій під час ліплення. Розпочинається і закінчується обстеження цілісним сприйманням об'єкта, під час якого учні здійснюють детальний аналіз. Г. Григор'єва пропонує такий порядок обстеження.

1. Виділення загальної форми (якщо предмет цілісний) або основної частини.

2. Виділення специфічної, характерної форми (відмінної від геометричної).

3. Визначення форми інших частин і порівняння їх з формою центральної частини.

4. Визначення величини інших частин порівняно з основною.

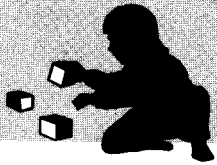
5. Визначення просторового положення цих частин стосовно основної.

6. Фіксація уваги на основних рельєфних особливостях, що уточнюють основну форму (у яблука — заглибина зверху) та форму дрібних деталей (вушка, дзьоб, хвостик тощо); на властивостях поверхні та її особливостях (смуги, заглиблення тощо).

Таким чином школярі засвоюють систему узагальнених дій, які виконують спочатку під керівництвом учителя, а пізніше самостійно. Увага учнів спрямовується на аналіз і синтез ознак і властивостей об'єкта. Забезпечити правильне співвідношення цих двох процесів під час обстеження предмета до його зображення — одне з основних завдань вчителя-тифлопедагога.

Незрячим учням необхідно показувати і пояснювати, як і в якій послідовності обстежується об'єкт або його частина. Вчитель, позначаючи їх словом, фіксує увагу дитини на всіх особливостях предмета і спонукає учнів до повторення цих назв, а пізніше — до самостійного визначення.

Навчання ліплення відбувається за принципом: від простого до складного, від загального до детального. Спочатку дітей навчають ліпити предмети простої форми, які не мають додаткових деталей (м'яч, паличка, блюдо). Потім — прості

за формою предмети, які мають додаткові деталі, що виліплюються з іншого шматочка пластичного матеріалу і прикріплюються до основної частини виробу (яблуко з гілочкою, грибок, чашка).

Пропонується така схема ліплення предметів круглої та овальної форм з рельєфними особливостями (яблуко, груша, цибулина тощо).

1. Створення основної форми, близької до відповідної геометричної фігури.

2. Ліплення специфічної (характерної) форми.

3. Ліплення основних рельєфних особливостей предмета.

4. Опрацювання поверхні (згладжування) та виконання дрібних рельєфних особливостей.

5. Ліплення додаткових деталей (гілочка, листочок).

Дуже часто учні намагаються ліпити з маленького шматка пластичного матеріалу. Це добре для розвитку дрібної моторики, але не дає змоги змінювати форму деталей виробу. Відтак дитина може зіпсувати виріб, що призводить до виникнення негативних емоцій, невпевненості у власних силах. Доцільно пропонувати незрячим учням ліпити предмети достатньо великих розмірів, що уможлиблює вдосконалення окремих деталей.

Поступово форма предметів ускладнюється. Вчитель має пам'ятати, що ліпити складні об'єкти, які мають кілька частин, незрячим дітям дуже складно. Це пов'язано з їхнім обмеженим життєвим досвідом та недосконалим тактильним орієнтуванням у мікропросторі. У процесі роботи над зображеннями тварин, людини або певного сюжету особливого значення набуває попередня робота з детальним ознайомленням з об'єктом. Враховуючи особливості молодшого шкільного віку, під час занять доцільно використовувати різноманітні віршики і загадки. В учнів, які не обстежували жи-

вих тварин (або їх опудала), важко формуються уявлення про їх абсолютну та відносну величину (Л. Солнцева). Окрім того, іграшки, якими діти граються, часто стилізовані і не відображають реальної будови тіл тварин, що призводить до неповноцінних або хибних уявлень про них. Тому ліплення тварин та людини — важливий засіб формування, перевірки та корекції уявлень сліпих учнів про них.

Схема ліплення предметів складної (розчленованої) форми (за Г. Григор'євою) така.

1. Ліплення підставки.

2. Ліплення основної, найкрупнішої частини предмета (узагальненої форми).

3. Ліплення інших крупних частин (узагальненої форми).

4. Ліплення специфічної (характерної) форми цих частин.

5. З'єднання крупних частин в єдине ціле.

6. Ліплення дрібних деталей (дзьоба, хвостика, вух тощо).

7. Опрацювання поверхні (примазування, пригладжування, вирівнювання тощо).

Під час ліплення складних фігур зразок демонструється учням у готовому вигляді. Не доцільно розбирати його безпосередньо на уроці. Ця робота має проводитися на підготовчому етапі. Необхідно, щоб до початку роботи у школярів вже були уявлення про складові частини об'єкта. Готовий зразок дасть дітям змогу актуалізувати образи необхідних для ліплення деталей. Зацікавити об'єктом, налаштувати дітей на творчу роботу допоможе використання загадок, віршів, пісень, коротких казок про нього.

Декоративне ліплення — це виготовлення дітьми посуду, різноманітних фігурок за зразком народних іграшок, декоративних пластин та рельєфних візерунків. Останні у навчанні незрячих учнів відіграють особливу роль, оскільки є перехідною ланкою між об'ємними та рельєфними зображеннями. Окрім того,

декоративне ліплення дає великі можливості для розвитку творчих здібностей: створення елементів для візерунку, різноманітних варіантів їх розташування, пошук способів оздоблення предметів тощо.

Орнамент, який прикрашає предмет, та зображення на декоративних пластинах можуть бути рельєфними або контррельєфними. Доцільно ознайомити учнів з обома варіантами, але оскільки заглиблене зображення важко сприймається тактильно, то дітям дається лише поняття про нього.

Декоративна пластина — це рельєфи із зображенням на них візерунків та орнаментів з рослинними мотивами, сюжетними сценками з тваринами та людьми. Перед ліпленням вчитель проводить попередню бесіду та організовує обстеження. Створення пластини розпочинається з того, що шматок пластичного матеріалу розплющують до 1—1,5 см завтошки. Після цього вологою ганчіркою та стекою розгладжують поверхню та обрізають краї так, щоб вони стали рівними, а пластина набула квадратної форми. Готову пластину прикрашають шляхом наліплювання, а після висушування розфарбовують.

Отже, ліплення посідає особливе місце у системі навчання образотворчого мистецтва і відіграє значну роль у розвитку незрячих дітей молодшого шкільного віку. Це пов'язано з тими можливостями, які надає ліплення у корекції і компенсації: сприяє формуванню (і за потреби — корекції) уявлень про предметний світ, розвиває пізнавальну діяльність, просторове орієнтування, сприяє формуванню самостійності у виконавчих та контрольних діях. Ліплення є складовою сенсорного, фізичного, розумового, естетичного виховання тощо, здійснюючи таким чином комплексний вплив на особистість незрячої дитини.